

BODNÁR LÁSZLÓ ÜNNEPI KÖTET

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXXVII.

ÜNNEPI KÖTET

DR. BODNÁR LÁSZLÓ
EGYETEMI TANÁR

70. SZÜLETÉSNAPJÁRA

SZEGED
2014

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, JÓZSEF HAJDÚ,
MÁRIA HOMOKI-NAGY, ÉVA JAKAB, KRISZTINA KARSAI, FERENC NAGY,
PÉTER PACZOLAY, IMRE SZABÓ

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkesztőbizottság

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF,
HOMOKI-NAGY MÁRIA, JAKAB ÉVA, KARSAI KRISZTINA, NAGY FERENC,
PACZOLAY PÉTER, SZABÓ IMRE

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Szerkesztő

BLUTMAN LÁSZLÓ

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Felelős kiadó: HAJDÚ JÓZSEF dékán

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

ISBN 978-963-306-343-9

ISSN 0324-6523 Acta Univ.

TARTALOM

<i>ELŐSZÓ</i>	9
BALOGH ELEMÉR A gyanúbüntetés jogintézménye a német történeti forrásokban.....	11
BLAZOVICH LÁSZLÓ A középkori városfejlődés első lépései Európában.....	23
BLUTMAN LÁSZLÓ A Költségvetési Paktum alkotmányos helye: kérdések és kétségek.....	31
BOBIVOS PÁL A szövetkezetekre irányadó jog az Európai Unióban.....	43
BÓKA JÁNOS Az összehasonlító módszer az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában.....	57
BRUHÁCS JÁNOS Jus contra bellum – Glosszák az erőszak nemzetközi jog tilalmához.....	69
CHRONOWSKI NÓRA Az Európai Unió Alapjogi Chartája hatályának kiterjesztéséről – alkotmánypolitikai megfontolások.....	85
OTTÓ CZÚCZ Public Service Obligations and the State Aid Control.....	99
FEJES ZSUZSANNA Globalizáció – demokrácia – integráció: az Európai Unió állam- és politikaelméleti kihívásai a 21. században	111
KATALIN GOMBOS The Levels and Steps of the Judicial Protection Arising from the European Law.....	123
JÓZSEF HAJDÚ Bilateral Social Security Agreements (Protection of Migrants' Social Security Rights).....	135
MATTHIAS HARTWIG The Freedom of Movement in the European Union and its Impact on the National Social Assistance Systems – The Case of Germany	149
HEKA LÁSZLÓ A népek önrendelkezési és elszakadási jogának megvalósítása a volt Jugoszlávia felbomlása esetében.....	161
HERCZEG JÁNOS Jövőkép a gyorsuló emberi reprodukció és a fogyasztói társadalom torzulásának tükrében.....	175

HOMOKI-NAGY MÁRIA „Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván”.....	185
HORVÁTH ISTVÁN Atipikus nemzetközi szerződések a magyar joggyakorlatban.....	199
HORVÁTH ZSUZSANNA A fenntartható fejlődés és a zöld gazdaság előmozdítása az EU környezeti politikájában....	213
JÓZSA ZOLTÁN Közigazgatási reformok Dél-Európa országában: a latin modell.....	225
KAPONYI ERZSÉBET Kiválás és kilépés: atipikus esetek és lehetséges forgatókönyvek az Európai Unióban.....	235
KARDOS GÁBOR A jóhiszeműség két alapvető nemzetközi jogi kérdése.....	249
KARSAI KRISZTINA A tövényesség elve az európai büntetőjogban – jogalkalmazási korlátok.....	259
KATONA TAMÁS – KOVÁCS PÉTER – PETRES TIBOR Felzárkózás vagy lemaradás.....	273
KECSKÉS GÁBOR Az államfelelősség és a szankciók nemzetközi jogi kérdéskörének megjelenése a magyar jogirodalomban.....	289
KIRS ESZTER Népiítés az ICTY nagyítója alatt.....	303
KISS BARNABÁS A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében.....	313
KOVÁCS LÁSZLÓ IMRE Parlamenti vita a választójog kiterjesztéséről – 1993-ban.....	323
KOVÁCS PÉTER A nemzetközi jog és a belső jog szimbiózisa az új Büntető Törvénykönyvben?.....	337
LAMM VANDA A Nemzetközi Bíróság és a nukleáris fegyverek – A Marshall-szigetek 2014-es színre lépése.....	357
LATTMANN TAMÁS A békeműveletek nemzetközi jogi háttere és egyes csatlakozó hadijogi kérdések.....	371
JIRÍ MALENOVSKÝ – PETRA ŠKVAŘILOVÁ-PELZL Die Befugnis des Staatsoberhauptes zur Ratifizierung völkerrechtlicher Verträge im Völkerrecht und Verfassungsrecht am Beispiel der Tschechischen Republik	383

MEZEI PÉTER Technológiai mérőszámok és szerzői jog.....	395
NAGY ZSOLT A globalizáció jogszociológiai nézőpontból.....	407
TEKLA PAPP Frustration and Hardship in Contract Law from Comparative Perspective.....	421
POKOL BÉLA Nemzetközi jog és az alkotmányidentitás doktrínája.....	431
RÉVÉSZ BÉLA Títkosszolgálati és diplomáciai információk Bukarestből Budapestre 1989 végén.....	445
RUSZOLY JÓZSEF Bibó István tudománykarunkon.....	457
SCHIFFNER IMOLA A közép-kelet-európai alkotmányos reformok vizsgálata a nemzetközi jog fényében.....	467
SULYOK GÁBOR „Nemzetközi szerződésesség” az ókori Közel-Keleten: három irodalmi emlék.....	479
SZALAI ANIKÓ Bábel szerepe a nemzetközi jogban.....	489
SZEMESI SÁNDOR A területi joghatóság gyakorlásának egyes kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában.....	501
TÓTH JUDIT A honosítás és a hontalanság Magyarországon (1993–2013).....	515
VALKI LÁSZLÓ A furcsa páros – Blair csatlakozása Bush iraki inváziójához.....	531
NORBERT VARGA European Citizenship or Citizenship in Europe.....	543
ERNŐ VÁRNAY Discretionary Power of the Court of Justice in Article 260 (2) TFEU – Margin of Appreciation or Arbitrariness?.....	557
ZAKAR ANDRÁS A pályaválasztási tanácsadás nemzetközi tendenciái.....	571
BODNÁR LÁSZLÓ tudományos közleményeinek jegyzéke	585

HOMOKI-NAGY MÁRIA*

„Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván”**

A magánjog történeti fejlődésének elemzése során a kutatók által egyik leggyakrabban feltett kérdés, miképpen alakul a szabad rendelkezési jog elvének érvényesítése. A tulajdonost megillető azon jog, hogy életében bírt javairól szabadon rendelkezessen akár élők között, akár halála esetére a polgári korban alakult ki általános érvénnyel, de a rendi kor századaiban is gyakran megfigyelhető ez a törekvés. A szabad rendelkezési jog elvének megjelenése a magyar magánjogban viszonylag korán megtörténik, hiszen már Szt. István II. törvényében¹ olvashatunk erről, majd II. András által kiadott Aranybulla 1222-ben kimondja, hogy „ha a királyi serviens fiú utód nélkül hal meg, a leányokat megillető leánynegyed kivételével, szabadon rendelkezhet vagyonáról.”² A királyi adományrendszer kialakulásával és az ősiség elvének törvényi rögzítésével, létrejött Magyarországon egy olyan kötött tulajdoni rendszer, amely valójában szinte kizárta a szabad rendelkezési jog érvényesülését. Ugyanakkor a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint az emberekben mindig megmaradt az az igény, hogy minden kötöttség mellett, legalább haláluk esetére rendelkezzhessenek jószágaikról.

Az élők közötti rendelkezési jog érvényesülésének tipikus formáit képezték a különböző szerződések, szóljon az tulajdonátruházásról vagy csak a birtokjognak meghatározott időre való átengedéséről. A kötött tulajdoni rendnek a léte ugyanakkor az élők közötti rendelkezést is korlátok közé szorította, mert adománybirtok esetében királyi hozzájáruláshoz kötötte, míg ősi birtok esetében az osztályos atyafiak előzetes hozzájárulására volt szükség. Valójában csak az ingókról és a szabad pénzen vásárolt ingatlan dolgokról lehetett szabadon rendelkezni.

A halál esetére szóló szabad rendelkezésnél ugyanezek a szabályok érvényesültek. A fennmaradt testamentumok azt bizonyítják, hogy az örökhagyók felsorolták minden jószágukat, s megnevezték azok jogi természetét. Ennek ismertetése után határozták meg, mely javakat kik örököljék, figyelembe véve az évszázadok során kialakult öröklési szabályokat. Azon szigorú szabályok alapján, amelyek az ősi, az adományos és a szabadon

* Egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem ÁJTK, Magyar Jogtörténeti Tanszék

** E tanulmány megírását az OTKA K 81512 támogatás tette lehetővé.

¹ Szt. István II. törvény 5. „A mi királyi Hatalmunkból azt végeztük: hogy kinek kinek a maga javait felesége, fiai, leányai, és Szüléi között fel-osztani, avagy pedig az Ekklesiának adni telles hatalma legyen. És ezen Rendelést senki is halála után el-rontani ne merészelje.” v.ö. NÁNÁSY BENIÁMIN: *Testamentum a Magyarországi Törvények szerint*. Pest, 1798. 34–37. pp.

² De Bulla Aurea, Besenyei Lajos-Érszegi Géza-Maurizio Pedrazza Gorleo: (szerk.) Verona, 1999.

vásárolt vagyontárgyak öröklését szabályozták, alakult ki a magyar jogrendszerben az a sajátos jogintézmény, amelyet osztálynak, osztályrabocsátásnak nevezünk. Ez a vagyon megosztását jelentette az örökösök között, amely történhetett az örökhagyó életében és a halála után egyaránt. Az egyes osztályrészek kialakításánál arra kellett törekedni, hogy minden egyes osztályrész közel azonos értékű legyen. Az osztályos egyezség annyiban különbözött a végrendelettől, hogy míg az osztály során a szabad rendelkezés alá eső vagyont is egyenlő arányban kellett felosztani, a végrendeletben a vagyonnak e részéről szabadon dönthetett az örökhagyó. A halál esetére szóló rendelkezésről, a végrendeletekről Werbőczy nem ejt szót a Tripartitumban. A törvényes öröklés szabályait rögzíti és kiemeli, hogy „miért illetik a pénzen vett nemesi jószágok egyenlő joggal a leány- és a fiágot? [...] mert a pénz az ingó dolgok közé számíttatik; már pedig úgy az atyai, mint az anyai ingó javakból a fiúk és a leányok egyenlő osztályrészt kapnak. Következésképpen, midőn az ily pénzen, melyből az atya vagy anya halála után a leányoknak is ki kellett volna kapniok a maguk részét, javak és jószágok vásároltatnak: ezekből is kiadandók a leányoknak az őket megillető részek.”³ A halál esetére szóló szabad rendelkezés és az osztályos egyezségek rendszere a magyar magánjog történetében szorosan összekapcsolódott egymással. A végrendekezésre vonatkozó szabályokat a 18. századig alapvetően a kánonjog határozta meg,⁴ az osztályra vonatkozó rendelkezéseket a Tripartitum. 1715-ben született meg az a törvény, amely első ízben szabályozta a végrendeletek formai feltételeit. A végrendeletek anyagi jogi, belső tartalmi szabályait továbbra is a szokásjog, illetve a Tripartitumban rögzített vagyoni jogi rendelkezések befolyásolták. Az 1790:67.tc-el felállított kodifikációs bizottságok közül a jogi bizottság 1795-re készítette el a magánjogi javaslatokat, melyek között a XI. articulus szólt a végrendeleti öröklés egyes szabályairól, de az 1. § a korábbi századok gyakorlatát követve leszögezte: „A szerzett dolgok a vagyon szerzőinek a szabad rendelkezése alatt állnak, de az örökölt ingó és ingatlan vagyonnal kapcsolatban, a törvényes örökösök sérelmére tett végrendeletek érvénytelenek.”⁵ Az 1830-ra elkészült újabb magánjogi tervezetek nem változtattak a korábbi rendelkezéseken, majd az 1836:IX. tc. 9. §-ban rögzítették először, hogy „a jobbágyság ezentúl, minden, akár ingó, akár ingatlan szerzett vagyonaikról teljes végrendekezési szabadsággal bírjanak.”⁶ A szabad rendelkezési jog elvi síkon történő kimondását kiegészítette az 1836. évi 14. törvény, mely a vagyonmegosztás eljárási szabályairól rendelkezett, különösen arról, ha az osztályosok nem tudtak egyezséget kötni. Ekkor a vármegye közgyűlése által kiküldött bizottságnak kellett az egyenlő értékű osztályrészeket kialakítani.⁷ Miután a magyar magánjog és ezen belül az öröklési

³ WERBŐCZY ISTVÁN: Tripartitum. Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990. I. XIX. cím, 94–95. pp.

⁴ NÁNÁSY: „A mi Magyar Nemzetünknek is 1715-dik Esztendő előtt a Testamentomról bizonyos meghatározott törvényes Tzikkelye soha se vőlt; hanem mind azokat a Pereket, melyek valamely Testamentomból eredtek a Római-Polgári, és Keresztény-Egyházi Törvények szerint szokta vala megítélni.” 37–38. pp.

⁵ HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Az 1795. évi magánjogi tervezetek*. JATEPress, Szeged, 2004. 75–92. pp.; 235–236. pp.

⁶ Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvények, Budapest, Franklin Társulat, 1896. Ezt erősítette meg az 1840:VII. tc 1. §-a, amely a jobbágyság örökléséről rendelkezett.

⁷ „Hogy ha akár atyával, akár anyával is testvér, vagy unoka-testvérek a szüleiktől, vagy magvaszakadott testvérek után reájok háramlott nyilvános örökségre nézve még osztatlanok, és az osztály-részek valóságos kihatása eránt egymás közt meg nem egyezhetnek, ha akkor azoknak bár melyike osztály részéhez lehető

jog szabályait nem rendezte egységes törvény, mind a végrehajtott osztályos egyezségek, mind az örökhagyó által tett testamentumok rendelkezései sok-sok öröklési vitának képezték az alapját. Az így keletkezett öröklési perek, az e vitákban hozott ítéletek tovább színesítették az amúgy sem egyszerű öröklési jogi szabályokat.⁸

A polgári kori magánjogi szabályok kialakulását és ezzel egyidejűleg az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatását vizsgálva a Csongrád-Csanád megye törvényszékének iratait olvasva kezembe került egy öröklési per teljes anyaga. A Varró testvérek öröklési pere jól bizonyítja, hogy az ősiség eltörlésével nem lehetett figyelmen kívül hagyni a régi szokásjogi szabályokat, és az OPTK rendelkezéseit sem lehetett egyik pillanatról a másikra alkalmazni, függetlenül attól, hogy sokszor azt sem tudták a bíróságok eldönteni, hogy egy konkrét esetben ténylegesen lehet-e ősi jószágról beszélni vagy sem. Az 1848:XV. tc. kimondta, hogy „az ősiség eltörlése ezennel elvileg kimondatván [...] a ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni.”⁹ Ezt a rendelkezést azonban nem követte a magánjogi kódexnek az elkészítése. Ebből következett, hogy a szabadságharc leverését követően szinte azonnal ideiglenes rendelkezések léptetett életbe az osztrák kormányzat, melyek részben a törvénykezési szervezetre,¹⁰ részben a perrendtartásokra vonatkoztak. Az 1848:XV. tc. mindazokat a pereket, amelyek az ősiségen alapultak és folyamatban voltak felfüggesztette, illetve megtiltotta ilyen jellegű pereknek a megindítását. A törvénynek ezt a rendelkezését fenntartotta az 1849. november 3-án kiadott ideiglenes rendelkezés is.¹¹ Az ősiség rendszere egyrészt érintette az örökbevallásokból és a zálogszerződésekből keletkezett pereket, valamint öröklési és osztálypereket egyaránt.¹² Az ősiség és az ebből keletkezett perek sokaságának teljes megszüntetését az 1852. szeptember 3-án kiadott

jutás végett azon Megyének Közönségéhez folyamodik, melyben az elosztandó javak, és birtoki jussok fekszenek, a megkeresett Megyének Közönsége Köz-Gyűlésből Küldöttséget azonnal rendeljen ki, mely Küldöttség, ha a munkába veendő barátságos egyeztetés nem sikerülne, a folyamodástétel napjától számítandó egy esztendő alatt a javak összeírásának, és a megbecsülendők megbecsülésének előre bocsjátása után, az osztálybeli részek teljes kihatásával, és ezeknek, ha elfogadások éránt az egyesség másképp meg nem készülhetne, sors-húzás útján eszközözlendő valóságos általadásával, a Felek között az osztályt tegye meg, s arról tudósítását a közelebbi Köz-Gyűlésbe adja be.” 1836: XIV. tc. 1.§ Magyar Törvénytár 1896.

⁸ A rendi magyar társadalomban érvényesülő öröklési jogi normákat részletesen összegezte Nánási Beniamin. v.ö. NÁNÁSI BENIAMIN: *A magyar polgárnak törvény szerént való rendes örökösse*. Pest, 1799. u.ő. *Testamentum a magyarországi törvények szerint*. Pesth, 1798.

⁹ Magyar Törvénytár 1896. 1848:XV.tc. A törvénycikk keletkezésének történetéhez lásd: HOMOKI NAGY MÁRIA: *A feudális költöttségektől mentes tulajdonjog kialakítására tett intézkedések*. In. Debreceni Szemle, 1998. 3. 430–439. pp.

¹⁰ „A jogszolgáltatás átalakításának, előzetes rendelkezések után, az 1849. nov. 3-án kelt, a megszálló osztrák haderők főparancsnoka – Haynau – által 1849. nov. 10-én közzétett császári elhatározás adott lendületet, mely Magyarország igazságügyének teljes átszervezését tűzte ki célul.” BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 190–191. pp.; STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, Multiplex média-Debrecen U.P., 1997. 111–113. pp.

¹¹ TÓTH LŐRINCZ: *Az ősiségi s egyéb birtokviszonyokat rendező 1852. november 29-ki Legfelsőbb Nyiltparancs ismertetése s magyarázata* (Ősiségi pátens). Pest, Heckenast Gusztáv, 1854. 50. p.

¹² „Szorosan ősiségi viszonyokból eredő perek: örökbevallást jogsérelemből erőtlennítő, örökbevallást elmulasztott előintésből vagy megkínálásból erőtlennítő, örökbevallást fel nem vett előintésből erőtlennítő, cserét jogsérelemből erőtlennítő ... régi örökség megnyerésére, örökösödési s örökösödési és osztályper, végrendelet teljesítésére a mennyiben az esetekben ősiség forog fenn.” TÓTH LŐRINCZ: 52–53. pp.

ideiglenes polgári perrendtartással, az 1852. november 29-én megjelentetett ösiségi pá-tensnek, majd 1853. május 1-én az OPTK-nak a hatályba léptetésével kívánta az osztrák kormányzat Magyarországon elérni.¹³

Az 1848:IX.tc. 4.§-a eltörölte az úriszéket, melynek következtében a felszabadított jobbágyok ún. rendes folyamodású magánjogi ügyeikben a vármegyei törvényszékek-hez fordulhattak, mint elsőfokon eljáró bírói fórumhoz. A Varró osztatlan testvérek, vi-lágos örökösödési perüket még 1841.december 3-án, a Károlyi nemzetség Vásárhelyi uradalmában tartott úriszék előtt kezdték meg, amely per 1848. áprilisáig ítélettel nem fejeződött be. A felperesek az 1849-ben bevezetett új, osztrák rendelkezések alapján osztályos perüket folytatni kívánták, azonban 1850. november 26-án a Csongrád megye Szegeden tartott polgári törvényszéke ítéletben mondta ki, hogy a per „ösiség iránti kér-déseket foglalván magában, az ideiglenes rendeletek 29.§. következtében további intéz-kedésig törvényszünet alá vétetik.”¹⁴ 1850-től a törvényszékek minden olyan pert – egyen az öröklési vagy szerződés teljesítésére irányuló – amelynek tárgyát ősi jószág képezte, a bíróságok szüneteltették. A törvényszék azonban nem vette figyelembe az 1848: XV. tc. 2.§-ának azon rendelkezését, amely az 1836:14. törvénycikkben szabá-lyozott eseteket kivette a törvény hatálya alól. E törvény az örökösök közötti osztály végrehajtásáról rendelkezett abból a célból, hogy „a vérek közötti gyűlölködések eltá-voztathassanak.”[1836:14.tc.]

Az adott esetben a felperes nem nyugodott bele az ítéletbe és fellebbezett ellene. Mi-re a neoabszolutizmus rendszerében az új bírósági szervezet felállt, már 1852-t írtak. A Pesti császári és királyi Kerületi Főtörvényszékhez 1852. június 23-án terjesztették fel a keresetet, és 1852. július 12-én a per szüneteltetését kimondó ítéletet megváltoztatta, mondván az ideiglenes perrendtartás 29.§-a az adott ügyre nem alkalmazható, mert az 1836:14. tc hatálya alá tartozik az ügy megítélése. A főtörvényszék így lehetőséget adott a felperesnek arra, hogy „perüket folyamatba tegye.” A felperes ezt ugyan megte-tte, de a perrendtartás szabályainak a megváltozása miatt, új keresetlevél benyújtása mel-lett új pert kellett kezdeményeznie.¹⁵ Az új per 1854-ben indult és a keresetlevélből, va-lamint az ahhoz csatolt oklevelekből vált egyértelművé, hogy az ún. *világos örökösödési per* alapját özv. Varró Istvánné és gyermekei között 1841. december 3-án létrejött *osztá-lyos egyezség* képezi. Az egyezséget a kor szabályai szerint az özvegyasszony hiteles formában akarta elkészíttetni, ezért a mezőváros bírása által kiküldött hiteles bizottság előtt elmondott és általuk aláírt egyezséglevél készült. Az osztálylevélbe özv. Varró Istvánné leíratta, hogy van öt élő fiú gyermeke és a meghalt Pál fiától származó két

¹³ BÓNIS-DEGRÉ-VARGA: 206.; Zlinszky Imre véleménye szerint az OPTK hatályba lépéséig „az ösiség eltör-lése az örökösödés körül gyakorolt eljárásra nézve semmi lényeges befolyással sem volt, más törvény hiá-nyában a bíróságoknak a fennálló törvény szerint kellett ítélniök, s ennél fogva az öröklés abban a rendben történt, mint azt az 1848. évi fennállott törvények megállapították.” ZLINSZKY IMRE: *A magyar magánjog mai érvényében*. Budapest, Franklin-Társulat 1891. 711.; KALLÓS LAJOS: *A magyar polgári jog alapelvei*. Debreczen, Telegdi K. Lajos, 1865. 357. p.

¹⁴ Csongrád Megyei Levéltár (CSML) IV.B.155. 1853. III.113.

¹⁵ CSML IV.B.155. 1853.III.113. A Pesti császári és királyi Kerületi Főtörvényszék végzése a következőket rendelte: „a kezdett s bíróilag megszüntetendő pernek az újabb perrendtartás szabályai szerint fel nem sze-relt keresetlevele csatolmányai újabb keresmény kiadhatása végett felperesnek visszaadassanak [...] a kér-déses per bíróilag megszüntetik és az illető keresetlevél csatolmányai eredetben felperesi [...] ügyvédnek oly meghagyással, hogy azt az újabb perrendtartás szabályaihoz alkalmazva, 14 napok alatt előterjessze.”

unokája, három élő leánya, s meghalt Katalin leányától származott Erzsébet unokája. Az özvegyasszony lejegyeztette, hogy néhány évvel korábban, még férjével együtt mennyi vagyont adott fiainak és Pál fiától származott unokáinak. Azt is rögzítették, hogy a leányoknak fejenként „125 Vforintokat fizetett, mely mennyiséget Antal testvér mindenik leány testvérnek, valamint az unokának is a mai napon kifizetvén, ezennel oda nyilatkoznak, hogy ők többé Antal testvérjükkal semmi vagyonból osztózni nem kívánnak, hanem a felvett pénzzel megelégszenek...”.¹⁶ Ezt követően az édesanya pontosan elmondta, hogy fiai, mekkora osztályrészt kaptak valamint azt,¹⁷ hogy a még birtokában lévő vagyonnak mi a jogi természete.¹⁸ Az özvegyasszony közölte, hogy „a még kezén s birtokában lévő 1 ház és 1 sessió úrbéres föld, s [...] előszámlált lábas jószágok és házi és gazdasági eszközök iránt, mint szerzeményei iránt egyedüli akaratja ez, hogy a ház és egy házhely földnek fele része a tanyával, a most meglévő minden lábas jószágok házi, s gazdasági igazságok legyenek egyedül Antal fiáé.”¹⁹

Az özvegyasszonynak ezt a rendelkezését akár végrendeletnek is tekinthetnék, mert az 1715. évi törvényi szabályozásnak annyiban megfelel, hogy a mezőváros kiküldött bizonyossága előtt intézkedett. Ugyanakkor a végső intézkedésről az örökösöknek nem kellett tudni és azt nem kellett aláírni. Miután az adott esetben az özvegy leányai és Antal fia is aláírták a rendelkezést, – miután öröklési szerződésről ebben a korban még nem beszélhetünk –, ténylegesen *osztályos egyezségnek* minősíthető, különösen azért, mert a város kiküldött bizonyossága is úgy rögzítette a rendelkezést, „hogy Visnyei Erzsébet [...] gyermekei között következő osztályát kívánta [...] feljegyeztetni.”²⁰

Az osztály a magyar rendi magánjog egyik legfontosabb intézménye. Ténylegesen vagyonmegosztást jelentett, amely történhetett az apa életében és az apa halála után is. Valójában a törvényes örökrész kiadását értették alatta. A fiúk az apai ősi vagyont fejenként egyenlő arányban örökölték, a nemesi családokban a királyi adománybirtokot szintén az öröklési rendnek megfelelően fejenként egyenlő arányban kellett szétosztani, a vásárolt jószágból fiúk és a leányok is egyenlő részt kaptak. A vagyonmegosztás történhetett békés úton, ilyenkor vagy még az apa a gyermekeivel, vagy az apa halálát követően a gyermekek közös megegyezésével alakították ki az osztályrészeket. A szokásjog szabályai szerint közel egyenlő értékű osztályrészeket kellett létrehozni, s minden osztályrészt ősi, adományos és vásárolt birtok alkotott. Osztályos egyezségekről már az Árpád korból is tudunk, a nemesi jogban érvényesülő szabályokat azonban Werbőczy

¹⁶ CSML IV.B.155. 1853.III.113.

¹⁷ „Istvánnak 601forint készpénzt, 1. lovat és 1 tehenet, Jánosnak szinte férje életében 5 db szarvas marhát, 2 lovat, 1 fakó kocsit, készpénzbe 120 vforintot, Mihálynak 6 darab szarvas marhát, 1 lovat, 1 vasas kocsit, 14 db juhot, 2 sertést, 191 vforintot készpénzben, Andrásnak 5 darab szarvas marhát 2 sertést és 138 forintot, készpénzt házvételre, – a Pál maradékainak pedig f. év november 13-án a helybéli árvák pénztárába jussuk fejébe lefizetett 500 forintokat vczbán.” CSML IV.B.155. 1853.III.113. osztályos egyezség

¹⁸ „van a városban egy háza, Csomorkányon egy egész állomány úrbéres földje, 8 ökrei, 15 db. apró cseprő szarvas marhája, 80 db. juha, 8 lova, 7 db sertése, ezen kívül házi és gazdasági eszközei, mint gazdálkodása kívánja. ... Ezen javakban ősi 4 ökör, 3 ló, 2 fias tehén, 30 darab juh, 10 malacz, 1 szekér, 1 kotsi, 1 eke, egyéb semmi sem, ezeket férjével öröklötte, a többieket rész szerint férjével életébe, rész szerint azolta szerezte.” CSML IV.B.155. 1853.III.113. osztályos egyezség

¹⁹ CSML IV.B.155. 1853.III.113.

²⁰ CSML IV.B.155. 1853.III.113. A peres eljárás során „Varrók osztályleveléről vagyis Egyességről” beszéltek.

rögzítette Tripartitumában [HK.I.40.], amelytől a későbbi évszázadokban sem tértek el. A nemesi jogban kialakult szabályokat részben a törvényes öröklés kapcsán, részben a vagyon megosztásánál a jobbágy-paraszság is átvette és alkalmazta.²¹ Amennyiben élők között történt a vagyon felosztása, akkor minden egyes örökösnek személyesen vagy képviselője útján jelen kellett lennie, hiszen egymást is ellenőrizték az egyenlő osztályrészek kialakításánál. Ha ebből a szempontból nézzük az osztálylevelet, akkor egy lényeges hibát fedezhetünk fel az osztályos egyezségben. Visnyei Erzsébet felsorolja gyermekeit, de csak Antal fia és a leányai vannak jelen az asszony birtokában lévő jószágokról történő intézkedésnél. Ez könnyen bizonyítható, hiszen Antal saját maga írta alá az egyezséget, a leányok nevük után tett keresztvonással jelezték, hogy elfogadják édesanyjuk intézkedését. Az anyának Antal fián kívül azonban négy élő fia volt, akik nem voltak jelen az egyezségnél. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy az anya halálát követően a négy fiútestvér pert indított Antal testvérük ellen. Bár formai értelemben nem szükséges, hogy az egyezséget minden örökös aláírja, azonban osztályos levél esetében minden egyes örökösnek jelen kellett lennie. Ha az egyezséget tartalmi szempontból vizsgáljuk, akkor úgy tűnik, hogy az édesanya körültekintően járt el, mert bár a férjével közösen szerzett vagyon fele részét Antal fiának hagyta, a másik fele részéről úgy rendelkezett: „*holta napjáig ő maga használhassa, akkor pedig a föld eladódván, István, János, Mihály, András fiai, Pál s Anna unokái között a mai fenn megírt kielégítéshez arányozva, öt egyenlő részre felosztván, mindegyiknek illetősége fizetessen ki...*”²² Azt nem lehet ebből az egyezségből megállapítani, hogy feltüntetett e minden jószágot az anya, ami ősinek minősült.

A Varró fivérek az édesanyjuk által feljegyeztetett osztályos levelet anyjuk halála után törvényi úton meg akarták semmisíteni és arra hivatkozva, hogy a szülők halála után osztatlanul maradt vagyonban a fiú testvérek között egyenlő osztályrészeket kell kialakítani, új osztályt követeltek, mert állításuk szerint a szüleikről maradt vagyon egy része ősi, a másik része közszerzemény. Megjegyzendő, hogy a közszerzeményi vagyon fele részéről az özvegyasszony szabadon rendelkezhetett. Ezért lényeges, hogy a város előljárósága előtt nem testamentumot készített, hanem osztályos egyezséget jegyeztetett fel.

A Varró fivérek – István, János, Mihály és András, akik az elhunyt Pál testvérük árvaát is képviselték – a vásárhelyi uradalom osztályoztató küldöttségi széke előtt indítottak eljárást Varró Antal ellen az 1836: 14. tc. szerint. Állításuk szerint testvérük „rossz lélekkel akadályozza” az osztály végrehajtását és megakadályozza, hogy a szülői házból a fivérekre jutó ingó vagyontárgyakat elvigyék. Követelték osztályrészüket, az édesanyja halála óta testvérük által beszédett hasznoknak a fivéreket illető részét.

A bepanaszolt Antal a testvéreit vádolta rossz akarattal, azt állítva, hogy amíg ő édesanyja temetését intézte, azok bemenne a házba, ládája kulcsát megtalálván, az abban talált 900 forintból 750 forintot, valamint „*több sertés szalonnáját, több font szappant,*

²¹ CZÖVEK ISTVÁN: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások. II.* Pest, 1822. 419. p.; SZLEMENICS PÁL: *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. II.* 1823. 240. p. v.ö. NÁNÁSY BENJÁMIN: 20–59. pp. Tekintettel arra, hogy Nánási a törvényes öröklés szabályait elemzi, ezért a vagyonmegosztást is az öröklési jog oldaláról közelíti meg, nem beszél az örökösök szabad megegyezéséről.; KALLÓS LAJOS: *A magyar polgári jog alapelvei.* Debrecen, Telegdi K. Lajos, 1865. 395–396. pp.

²² CSML IV.B.155. 1853.III.113.

*házi s gazdasági eszközöket, mint az én tulajdonimat elragadozták.*²³ Az 1836:14. és az 1840: 13. törvénycikk alapján a felek megnevezték azon személyeket, akik a hagyaték összeírását, értékének meghatározását és az osztályrészek kialakítását elvégezték.²⁴

Amikor öröklési per szabályait vizsgálja a kutató, akkor a rendelkezésre álló iratok alapján az örökhagyó örököseit és az örökösök közötti vérségi kapcsolatot kell – a lehetőség szerint a legpontosabban – meghatározni. Az egyezséglevélben Visnyei Erzsébet, az édesanya felsorolta ugyan gyermekeit, azonban ha az örökösök között vita támadt és öröklési pert kezdtek, akkor a bíróság előtt bizonyítani kellett a vérrokonságot és az örökhagyóhoz való ízközelséget. A Varró örökösök az osztályt végző bizottság számára ún. névjegyzéket csatoltak, amelyből következtetni lehet a gyermekek születési sorrendjére, illetve arra, hogy az anya egy fiúgyermekéről, Ferencről nem tett említést. Az idősebb fiú testvérek ugyanis vitatták, hogy anyjuk miért öt részre osztatja a közszerzeménynek mondott föld fele részét. A válaszádkból válik egyértelművé, hogy volt még egy fiú, Ferenc, akinek két leánygyermek is volt, azonban ő még apja életében megkapta osztályrészét, ezért az anya halála utáni osztály során nem kellett figyelembe venni. Ferenc öröklési szempontból kiesett. A névjegyzék felsorolása teszi egyértelművé,²⁵ hogy Varró Antal, az alperes volt a legfiatalabb, így már könnyen érthető, hogy az özvegyasszony miért Antal fiára hagyta azt a házat, amelyben lakott,²⁶ s miért magyarázta ezt a következőképpen: *„Antal fiától várja ezutáni táplálását, s dajkálását, s végső eltakarítását is, ugyan azért, mint gyámolának az említett javakat hűségéért adja, s ajándékozza.”*²⁷ A szokások szerint mindig a legkisebb fiú maradt az apai házban, az ő kötelessége volt idős szüleinek az ellátása. A vagyon megosztását úgy kellett végrehajtani, hogy az idősebb fiúk vagy kaptak egy-egy házat vagy házhelyet, vagy az apai ház értékét beleszámították a legkisebb fiú osztályrészébe.²⁸

A csatolt névjegyzék is bizonyítja, hogy az életben levő testvérek közül minden leány házasságot kötött, ez a tény feltételezi, hogy megkapták a korban szokásos hozományt, valamint az anyai jegyzék szerint a legkisebb fiúnak, Antalnak kellett részükre fejenként a 125 forintot, mint örökséget kifizetni. Ez a csatolt átvételi elismervények alapján megtörtént.

²³ CSML IV.B.155. 1853.III.113

²⁴ KALLÓS LAJOS: 395. p.; FOGARASI JÁNOS: *Magyarhoni magános törvénytudomány elemei*. Pest, 1839. 188. „Minden ingó 's fekvő vagyonok összeírtnak 's megbecsültetnek, és a mint lehet, annyi részekre daraboltnak, a mennyi az osztakozó, kinek kinek illetősége vagy önkényesen vagy sorshúzással mutattatik ki, 's az osztálylevél az osztályos felek által aláíratik. Ha nem önkényesen [...] történt az osztály, hanem választott vagy törvényes bírák intézik azt el, a bírák is aláírják az osztálylevelet.”

²⁵ „Nemzési jegyzék: köz Atya Varró István, közanya Visnyei Erzsébet – Katalin Pál Jánosné, István felperes – János felperes, Mihály felperes, - Éva Rostás Gáborné, Erzsébet, Gubicza Józsefné, András felperes, - Pál, nője volt Hegedűs Anna, most Varga Tót Ferenczné, Varró Páltól nemzett gyermekei Pál és Anna, Anna, Maczelka Józsefné, Antal alperes – Ferencz, Ilona, Julianna” CSML IV.B.155. 1853.III.113.

²⁶ Ez a rendelkezés az özvegyi jog biztosítását is bizonyítja. Az özvegyen maradt asszony már Szt. István II. decretumának rendelkezése alapján, amíg férje nevét viselte, benne maradt férje vagyonában. Ezért írta a férje után maradt urbéres földről, hogy „a földnek fele részit pedig holta napjáig ő maga – özvegyasszony – használhassa.” CSML IV.B.155. 1853.III.113. osztályos egyezség

²⁷ CSML IV.B.155. 1853.III.113. osztályos egyezség

²⁸ HK. I.40. 2.§ „Az atyai ház pedig a legifjabb fiúnak adatik lakásul, úgy azonban, hogy a többi fiúk vagy testvérek részére ugyanazon javak és jószágok közös jövedelméből az atyai házhoz hasonló más lakházak emeltessenek és építtessenek a közös helységben...” ; v.ö. FRANK: I. 484. p.; FOGARASI: 188. p.

Az elhunyt Varró Pál felesége Hegedűs Anna a város bírái előtt tett nyilatkozatával bizonyította, hogy volt anyósa által, gyermekei részére juttatott örökrésszel, – az 500 forinttal²⁹, amelyet a gyámi pénztárba lefizettek – megelégszik. Sőt arról is nyilatkozott, hogy a Varró testvérek által Varró Antal ellen indított öröklési perben, árva gyermekei nevében nem vesz részt, tartja magát az anyósa által tett egyezséghez, „mivel Antalt esmérte egyedül néhai Varró István ipa és Varró Istvánné napa asszonyának hű gondviselőjének, emellett különösen azért is, hogy az ő Pál fiát is ez ideig Varró Antal táplálta s ruházta sőt jövőendő gondviselését is egyedül attól reméli.”³⁰ Ez a nyilatkozat egy további problémára irányítja a kutató figyelmét. A felperesek nemcsak a keresetlevelükben, hanem minden kérelmükben elhunyt Pál testvérük kiskorú gyermekeinek gyámjaként tüntették fel magukat, ezzel azt a látszatot keltve, hogy őt felperes indította az öröklési pert Varró Antal ellen. Hegedűs Anna nyilatkozatát, mint gyermekei természetes és törvényes gyámjaként tette. A nemesi szokásjogban élt az a szabály, hogy a kiskorú gyermekek törvényes képviselője, apjuk halála után az az apai férfi rokon vagy rokonok lettek, akik a kiskorú esetleges halála esetén örökölték volna. Ténylegesen a gyámi tisztséget a kiskorú gyermek apjának férfi testvérei, mint nagybácsik töltötték be, ha az apa végrendeletében nem rendelkezett a gyámságról. Ezt nevezték törvényes gyámságnak. Jobbágy gyermekek esetében ez a szabály nem érvényesült, ott a gyermek anyja töltötte be a gyámságot, amely ténylegesen a gyermek nevelését jelentette. Ez volt a természetes és törvényes gyámság. A 18-19. században kialakult szokás szerint, amennyiben kiskorú jobbágy gyermek volt az örökös, akkor a hagyatékot elárverezték, s a befolyt összeget a mezővárosban vagy a vármegyében működő gyámi pénztárban helyezték el. A kinevezett közgyám kötelessége volt a letétbe helyezett pénzt kezelni, rendszerint kölcsönszerződések útján kamatoztatni és évente számadást készíteni az árva vagyonának helyzetéről. Amikor az árva jobbágy leány férjhez ment, vagy a jobbágyfiú elérte a nagykorúságot, akkor fizették ki a részére az apai örökséget.³¹ Az özvegyen maradt anya gyámsága a nemesi jogban megszűnt, ha új házasságot kötött, ez a fentebbiek ismeretében a jobbágyok körében nem érvényesült. Így a Varró felperesek, akik egyébként sem hivatkoztak arra, hogy elhunyt Pál testvérük volt feleségének új házassága miatt lennének az unokák gyámjai, a gyermekek anyjának felhatalmazása nélkül, nem képviselhették a két kiskorú érdekeit. Az alperes Varró Antal mindezt a következőkben foglalta össze: „A szülők gyámsága minden gyámságnál előbb való, mert az éppen magával a természettel van kapcsolatban, egyéb gyámságok, csak a természeti

²⁹ „Nyugtatás 500. az az Ötszáz váltó forintokról melyeket özv. Varró Istvánné, néhai Pál fia után maradt 10 éves Pál, és 8 éves Anna unokái részére jövőendőbeli örökösödések fejében leendő beszámítás által a tutori pénztárba számadás alá lefizetett. Vásárhelyen 13. November 1841.” CSML IV.B.155. 1853. III. 113.

³⁰ CSML IV.B.155. 1853.III.113. osztályos egyezség Hegedűs Annának 1842. június 29-én Vásárhelyen tett nyilatkozata

³¹ HK. 113. „Törvényes gyámságnak mondjuk a szülők, valamint az atyafiak oltalmát. Mert ha az atya előbb elhalt, az anya pedig életben van, s törvénytelen korban levő fiú vagy leány maradt, az atyai házban: akkor az anyának megengedtetik mindaddig, míg elhalt férje címét és nevét viseli s második házasságra lép, fia és leánya fölött a gyámságot viselnie és gyakorolnia.” ; A jobbágyok árváiról rendelkezett az 1836:9. tc. és az 1840: 7. tc.; v.ö. FRANK: I. 191–192. p.; Fogarasi János: Magyarhoni magános törvénytudomány elemei. Pest, 1839. 56., KALLÓS LAJOS: 136–137. pp.; ZLINSZKY: 653. p.

gyámság hiányát foldozgatják [...] az édes anyai gondoskodás mellett semmi helye, s a megbízás nélküli avatkozás jutalomra nem számolhat.”³²

Mindezek alapján az életben lévő négy férfi testvér perelte Antal legkisebb testvérüket az apai vagyon megosztásáért. Az 1836:14. tc alapján, mivel a testvérek nem tudtak békésen megegyezni kérték az ún. osztályoztató bizottság közreműködését. Kérésükben hangsúlyozták, hogy egyrészt az apai vagyon megosztását, másrészt édesanyjuk egyezséglevelének érvénytelenítését kérik. Ez utóbbit azért, mert állításuk szerint anyjuk apai ősi vagyonról rendelkezett, amit nem tehetett volna, másrészt olyan apai szerzeményről, amelyet a gyerekek között egyenlő arányban kellett volna megosztani. A felperesek állításával szemben az alperes vitatta, hogy az 1836:14. törvénycikket lehetne alkalmazni, mivel már megosztott vagyon öröklése a vita tárgya. Azt, a felperesek által sem vitatott tényt, hogy a fiúk már részesültek az apai vagyonból az egyezséglevel tanúsága szerint, az alperes úgy értelmezte, hogy az apai vagyon már megosztásra került. Ha ez igaz, akkor nem lehet az 1836. évi törvényben szabályozott „világos örökösödés esetében végrehajtandó osztályról” beszélni. Varró Antalnak ebben nem volt igaza. Akár az apa, akár az anya életében kiadott jószágot, hozzá kellett számítani a törvényes örökrészhez. Ez volt a betudás, illetve a beszámítás, ami nem jelentette az osztály valóságos megtörténését. Érezhette ezt Antal is, mert nem tiltakozott az osztályozó bizottság felállítása ellen.³³ A felállt bizottságnak ezt követően hagyatéki leltárt kellett elkészítenie. Ez „Vásárhely városa betsü jegyző könyve” szerint megtörtént 1842. július 15-én. A leltár a ház, az úrbéres föld haszonvétele, a házi és gazdasági eszközök, a jószágok pontos felsorolása és értékének megállapítása mellett tartalmazta a Varró fivérek által Antal testvérüktől elvitt javakat és azok értékét is.³⁴ Az elkészült jegyzéket mind a két oldal vitatta. Az alperes azért, mert véleménye szerint nem minden jószágot tüntettek fel, amit ténylegesen elvittek a házából testvérei, valamint azt, hogy nem volt ott a leltár elkészítésénél minden testvére. Ezzel szemben a felperesek kevesellték azt az értéket (becsüt), amit a bizottság az egyes jószágok esetében megállapított, s azt állították, hogy ezeket csak az alperes bemondása alapján rögzítették. A felperesek hiányolták azon hasznok feltüntetését, amelyek édesanyjuk halála óta keletkeztek, s amelyet Antal testvérük tart a birtokában. Ezzel szemben az alperes azokat a költségeket, úrbéri terheket is fel szerette volna tüntetni, amelyeket neki kellett fizetnie a birtok használata miatt.

A bizottság az összeírt hagyatéki jogi természetének megállapítása miatt, mind a felperesek, mind az alperes által megjelölt tanúkat is meghallgatta. A tanúknak a következő kérdésekre kellett válaszolniuk. „Mit tud a tanú az említett szülék elhaltával hátra maradt javakról? közszerzemények e azok? vagy a szülék ősiségeik? s ha illyenek apai e vagy anyai ősiségek?”³⁵ A megkérdezett felperesi tanúk egybehangzóan állították, hogy néhai Varró István és felesége Györgyéről költözött Vásárhelyre, hoztak magukkal állatokat, szekeret, gazdasági szerszámokat. Vásárhelyen vásárolt „egy egész telek földet

³² CSML IV.B.155. 1853.III.113. A *megbízás nélküli ügyvitel* szabályait a rendi magánjogunkban nem találjuk meg. A polgári átalakulás időszakában, amikor a peres feleket ügyvédek képviselték, a jogi tanulmányokat végzett ügyvédek olyan jogintézményekre is utaltak, amelyeket a római jogi és az osztrák jogi tanulmányaikból ismertek.

³³ FOGARASI: 189. p.

³⁴ CSML IV.B.155. 1853.III.113. becsüjegyzőkönyv

³⁵ CSML IV.B.155. 1853.III.113. tanuvallomások

725 váltóforintért, vett egy házat is.”³⁶ Azt is állították a tanúk, hogy Visnyei Erzsébet maga mondta nekik, hogy árva leányként semmije se volt, mindent a férje szerzett. E vallomásokkal szemben Varró Antal a következőket válaszolta: „*az ősiség megállapítására nézve nem az a kérdés, hogy a felperesek szülei Vásárhelyre jöttek-e mit vettek, - mert az inkább keresményre, mint ősiségre mutat, hanem az lenne bebizonyítandó, az lenne megfejtendő kérdés, hogy amit a felperesek szülei Vásárhelyre hoztak, azok azt valósággal szüleiktől öröklötték, ez lenne az ősi.*”³⁷ Varró Antalnak ebben igaza volt, mert a törvényes öröklés útján háramlott vagyon vált ősivé a magyar rendi magánjogban. Ezzel az állításával alperes azt kívánta igazolni, hogy az anyai egyezséglevélben foglaltak az igazak, az édesanya abban megnevezte az ősi jószágokat és a férjével együtt vásárolt vagyont, amely az asszonyra nézve közszerzeménynek minősült. Ezek többé-kevésbé megegyeznek azokkal a jószágokkal, amelyeket a felperesi tanúk is megneveztek. Így az anyai egyezséglevélben említett közszerzeményi vagyon fele az, amelyet egyenlő arányban kellett a testvérek között felosztani, amit a felperesek már megkaptak, az alperes álláspontja szerint, amikor az ő házából elvittek javakat és pénzt. A közszerzeményi vagyon másik feléről az édesanya szabadon rendelkezhetett.

Az osztályos bizottság még egy bizonyítékot szerzett be, mégpedig Tápió Györgye előjáróságának bizonyosságlevelét. „*Ezek előtt mint harmincz kilencz esztendőkkel helységünk lakosa Varró István, az édes atya öreg Varró Istvántól az atyai just mint az egész vagyonnak negyed részét, minthogy négyen voltak testvérek, kivéven, amely állott készpénzben 945 Vft, ezen kívül négy jármos ökör minden készségestől, u.m: szekér és ehhez három lovat vasas kotsival, minden szerszámostól, két kis borjas tehenet, harminc darab birkát, tizenkét darab sertést, mellyek közül kettő öreg, 10 db pedig esztendődők voltak. Ismét egy esztendő elfolytával kapott az édes atyától 2 ötödfű tinókat; úgy szintén kapott a gazdaságból tíz köböl lisztet, három sertésnek minden némű aprólékját u.m. zsírlját, szalonnáját, husát és a többi, kapott egy szekérre való ponyvát, és egy kotsira való vászon ponyvát, hat öreg ludat, 34 libával, és 35 öreg tyúkot, és a mi a gazdasághoz tartozó edényekből szinte negyedrészt kikapta, amellyeket 7 igán, Vásárhely városába vitt el, és arra is kész bizonyosságot vagyunk, hogy a fent írt summa pénzen amint leköltözködött Vásárhely városába azonnal egy egész sessio földet és házat vett.*”³⁸ Ez az oklevél döntő bizonyíték lesz a vita kimenetele szempontjából, mert nemcsak azt bizonyítja, hogy néhai Varró István az apjától kapott osztályrészéből vásárolta a házat és a földet, hanem ezzel a Varró Antal birtokában lévő ingatlan jószágok ősi természetét is bizonyították. Ezek az ingatlan jószágok maradhattak Antal birtokába tulajdonosi jussal, ha bizonyítani tudja, hogy idősebb testvérei az apai hagyatékból kaptak akkora értékű más vagyont, ami a birtokában lévő vagyonnal egyenértékű.

Ettől kezdve a testvérek a birtokukba jutott javak értékét kívánták bizonyítani. A felperesek azt, hogy kevesebb vagyont kaptak, míg Antal azt, hogy több érték jutott a felpereseknek, mint neki. Míg Varró Antal arra törekedett, hogy az anyai osztályos egyezséget sikerüljön érvényre juttatni, testvérei annak érvénytelenítését kérték, s ezzel

³⁶ CSML IV.B.155. 1853.III.113.

³⁷ CSML IV.B.155. 1853.III.113. Varró Antal válasza

³⁸ CSML IV.B.155. 1853.III.113. Tápió Györgye városának pecsétjével megerősített bizonyosságlevele 1842. május 14.

együtt, már nem békés megegyezést akartak, hanem világos örökösödési pert. Ezért a felkért bizottság 1845. március 31-én a „feleket a törvény utja követésére utasította.” Tette ezt azért, mert a testvérek nyilatkozataiból nem lehetett megállapítani, hogy ténylegesen mekkora vagyont birtokolnak, másrészt azért, mert az 1836: 14. tc. rendelkezése szerint egy éven belül az osztályos egyezségnek meg kellett történnie. Ha ez nem sikerült, akkor öröklési perre kellett utasítani a feleket.³⁹

Az öröklési per jobbágyságok esetében az úriszék hatáskörébe tartozott, ahol Varró István és Varró Mihály, mint felperesek indítottak pert Varró Antal ellen. Az úriszéken a peres felek végeláthatatlan módon vitatkoztak, időnként becsületsértő módon „mocskolódó” kifejezésekkel illették egymást, miközben az úriszék bírái nem utasították rendre a feleket. Talán ennek is köszönhető, hogy ott 1848-ig nem született ítélet. Miután az 1848: XI.tc. eltörölte az úriszéket, az öröklési per elintézése a Csongrád megyei törvényszék hatáskörébe került. Ez volt az a pont, amikor a sedria szüneteltette a pert, majd a Pesti kerületi Főtörvényszék végzése alapján 1853. januárjában folytatódott a Varró testvérek öröklési pere a császári és királyi törvényszéken. A felperes, aki ekkor már csak Varró Mihály volt, követelését az Osztrák Polgári Törvénykönyvre⁴⁰ alapozta, követelte törvényes örökrészt - a szülői hagyaték hatod részét - az időközi haszonvételekkel együtt. Varró Antal ezt vitatta, mivel tíz élő testvér volt, ezért véleménye szerint az ősiséget a tíz testvér között kellett egyenlő arányban felosztani. Ezzel szemben a felperes Varró Mihály azt állította, hogy a négy leánytestvér az anyai osztályos egyezséget elfogadta, az abban rögzített pénzt Varró Antal öccsüktől felvették és további öröklési igényükről lemondtak. Az OPTK rendelkezése szerint, ha egy örökös a törvényes örökrésztől lemond, akkor az a rész a többi örökösre száll. A felperes a törvényes örökrészt az osztályos egyezséget megkísérlő bizottság által készített hagyatéki leltár alapján kérte.

Az ideiglenes polgári perrendtartás szerint a felperesnek nemcsak az öröklési per előzményét jelentő osztályos egyezség és úriszéki per anyagát kellett betérjeszteni, hanem ehhez új „származási táblát”, valamint a „Holdmező-Vásárhelyi 1851. évi birtok feljelentési jegyző könyvkivonatát” arról, hogy a per tárgyát képező ingatlanok, így a ház és a volt úrbíráli föld hol helyezkedett el, csatolni kellett.⁴¹

Varró Antal kifogásolta, hogy testvére az osztrák törvénykönyvre alapítja keresetét, mivel annak nem volt Magyarországon visszaható hatálya.⁴²

³⁹ FOGARASI: 189. p., SUHAYDA: 425. p.

⁴⁰ § 726. ABGB Wien, 1853. „Will oder kann weder ein Erbe, noch ein Nacherbe die Verlassenschaft annehmen, so fällt das Erbrecht auf die gesetzlichen Erben. Diese sind aber verpflichtet, die übrigen Verfügungen des Erblassers zu befolgen. Entsagen auch sie der Erbschaft, so werden die Legatäre verhältnismässig als Erben betrachtet.”

⁴¹ CSML IV.B.155. 1853.III.113. Magyarországon 1855-ben készült el a telekkönyvi rendtartás. A mezővárosok azonban sokszor ún. földkönyveket, az adott esetben birtok feljelentési jegyzőkönyvet – vezettek, melyekből megállapítható volt ki birtokolja az adott házat vagy szántót. Ezek valójában a telekkönyv előzményének tekinthetők. „2024. Varró Antal Kis –utjai földszinti ház, belső telke 270öl, szomszéd Fári Mihály, balról Kotzka István, bírja örökösödés útján 8 év olta, réti nyilasba részes. 5250. Szántó tanyaföld Csomorkányon egy sessios 56 hold, szomszéd Kenéz Pál és Bertók Sámuel, bírja örökösödés útján 8 év olta.”

⁴² ZLINSZKY: 711. p.; KALLÓS: 393. p.

A törvényszék 1854-ben hozta meg ítéletét, amely szerint a felperes a szülői hagyaték egy tized részét öröklí, amelybe mind a szülők életében, mind az azutáni időben kapott javakat bele kell számítani az 1840:8. tc. rendelkezése szerint.⁴³ A peres felek fellebbezése folytán a Pesti kerületi Főtörvényszék megváltoztatta az első fokon eljáró törvényszék ítéletét, és 1854. június 7-én kimondta, hogy az apai hagyatékban azon részből, amelynek ősiségét bebizonyították, felperest egy tized része, míg a szerzett vagyonnak minősülő javaknak viszont egy huszad része illeti, mert az özvegy Visnyei Erzsébet szabadon rendelkezhetett a közszerzemény fele részéről. Ez azt jelentette, hogy a Kerületi Főtörvényszék Néhai Varró István és felesége Visnyei Erzsébet által vásárolt házat és volt úrbéri földet közszerzeménynek minősítette arra alapozva megállapítását, hogy a Tápió Györke előjárói által kiállított bizonyságlevél szerint néhai Varró István az apjától kapott pénzen vásárolta meg a fekvő jószágokat. Varró Mihály felülvizsgálati kérelemmel fordult a Legfőbb Törvényszékhez. Ebben azt kérte, hogy a törvényszék ítéletét hagyja helyben azzal a feltétellel, hogy az egy tized örökrészt természetben kaphassa meg. Indoklasként leírta, hogy „az úrbéri viszonyok legujabb rendezése által mindenki birtokára nézve szabad rendelkezési joggal bírván osztályrészemnek természetbeni kiadatását mi sem ellenzi, annyival inkább, minthogy a Birodalmi törvénykönyvnek szakasza szerint, leánytestvéreim örökségükről lett lemondása után osztályrészem egy hatod részben megítélendő lesz.”⁴⁴

A császári és királyi legfőbb törvényszék 1854. július 13-án hozott ítéletében helybenhagyta a Pesti kerületi Főtörvényszék ítéletét és megerősítette, hogy a felperes örökségét azért nem kaphatja meg természetben, mert „a volt jobbágyteleknek ily apró részekre felosztását sem az 1840:8. tc. sem az újabb rendeletek nem engedik.”⁴⁵ Az öröklési per így 1854-ben fejeződött be. A végrehajtás a császári és királyi Szolgabírói Hivatalra, mint járásbíróságra várt, melynek eljárása során Varró Antal a Járásbíróság által megállapított összeget lefizette.

Összegzésül megállapítható, hogy egyetlen per anyaga fontos tanulsgként szolgál, ha egy jogrendszer fejlődését meg akarjuk ismerni. Az elemzett eset, látszólag egy egyszerű öröklési per, ahol a testvérek közötti öröklési rendet kellett tisztázni. A 19. század közepén a polgári rend kialakulásának kezdetén nemcsak a törvénykezési szervezet alakult át, de az addig biztos pontnak tekintet ősiség rendszerét is eltörölték. Az Osztrák Polgári Törvénykönyvnek nem volt visszaható hatálya, az új bírói szervezetnek a rendi kor szokásjogát és törvényeit kellett érvényesíteni, miközben már az új, polgári kor magánjogi rendszerét is létre kellett hozni. A per jól mutatja a régi, rendi kor eljárási rendszerének hibáit és a bevezetett új polgári perrendtartás előnyeit. A bíróságok időszakos működése, a felek korlátlan válaszadási lehetősége, a kifogások rendszere, elegendő alkalmat teremtett a peres feleknek arra, hogy végletekig elnyújtsák a per eldöntését. Ezért nem született ítélet az adott perben 1848-ig, holott már 1842-ben elkezdtek az

⁴³ „A jobbágyoknak minden ősi javaikban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú és leány maradékaik; olly világos megjegyzéssel azonban, hogy mind az, mit a mind két nemű magzatok kiházásításukkor vagy azután is szüleiktől kaptak, osztálybeli részükbe tudassék be – teljesen egyenlő mértékben örökösödnek.” 1840: 8. tc. Magyar Törvénytár, 1898.

⁴⁴ CSML IV.B.155. 1853.III.113. Varró Mihály felülvizsgálati kérelme

⁴⁵ CSML IV.B.155. 1853.III.113.

egyezkedést. Az ősiség eltörlését ugyan kimondták, de a bíróságok sem mindig tudták mikor kell szüneteltetni egy pert és mikor nem. Az új szabályok érvényesítése sem volt könnyű a bíróságok számára. Gyakran a császári és királyi Legfőbb Törvényszéknek kellett az alsóbb bíróságok figyelmét felhívni arra, hogy milyen, még a polgári átalakulás előtt hatálybalépett törvényt kell alkalmazniuk. A polgári kori egyes magánjogi intézmények kialakulását hosszú folyamat előzte meg, s ezért azok érvényesülését csak történeti összefüggések ismeretében érthetjük meg.